

cimlidir (60 varak). Paris Bibliothèque Nationale'daki nüshada (nr. 2467), Leiden ve Berlin'deki bazı nüshalarda eserin VII. (XIII.) yüzyılda yazıldığı belirtilir. Tevfik Fehd'e göre *Şemsü'l-ma'ârif*'in orijinali bu nüshalardır; geniş ve orta hacimli nüshaları ise daha geç dönemlere aittir. İlk dönem yazmalarının adında "kübrâ, vustâ, suğrâ" kelimeleri bulunmamaktadır. Bunlarla eseri tanıtan en eski kaynak Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'udur. M. Ullmann, M. Gevherî ve Edgar W. Francis'e göre günümüzde yaygın biçimde kullanılan *Şemsü'l-ma'ârif*'i'l-kübrâ versiyonu Bûnî'nin vefatının ardından bir talebesi veya takipçileri tarafından çeşitli ilâvelerle zenginleştirilmiş, sonuna da bir senet eklenmiştir. Senette ve kitabın çeşitli yerlerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû'l-Hasan eş-Şâzeî, İbn Seb'in, Tâceddin İbn Atâullah el-İskenderî gibi Bûnî'den sonra vefat etmiş şahsiyetlerin zikredilmesi, XXXIV. bölümde VIII-IX. yüzyıllarda gizli bilimlere yöneltilen tenkitlere cevap verilmesi *Şemsü'l-ma'ârif*'i'l-kübrâ'nın sonradan yazıldığını göstermektedir. Eserin eski nüshalarında Bûnî'nin senedi bulunmamaktadır.

Şemsü'l-ma'ârif'i'l-kübrâ Kahire (1291 [taşbaskı], 1900, 1321, 1905, 1927 vd.); Bombay (1287, 1874, 1298/1880) ve Beyrut'ta (ts., 1970, 1985, 2000) genellikle dört cilt halinde basılmıştır. Son olarak eseri *Şemsü'l-ma'ârif*'i's-suğrâ adıyla neşreden (Kahire 2003) Ebû Selâme el-Ferîdî el-Felkî neşrin girişinde "suğrâ" versiyonunun herhangi bir yazmasını elde edemediğini, mevcut "kübrâ" yazmalarından farklı olan, İnânî es-Sa'dî'nin 1863'te istinsah ettiği bir nüshayı kullandığını belirtmiştir. *Şemsü'l-ma'ârif*'in henüz tenkitli neşri yapılmamıştır. Eseri Selahattin Alpay (I-IV, İstanbul 1979, 1988, 1995), Mustafa Varlı (I-IV, İstanbul, ts.) ve A. Nihad Fazıl Alsan (İstanbul 2004) Türkçe'ye çevirmiştir. Urduca tercümesi 1978'de yayımlanmıştır. Kâtib Çelebi, Bûnî'nin kendi eserini *Tey-sîrû'l-âvârif fî telhîşi Şemsî'l-ma'ârif* adıyla (Kahire 1358) ihtisar ettiğini belirtir. Müellifin *el-Uşûl ve'z-zâvâbî'i'l-muhkeme* ve *Şerhu'l-Celcelûtiyyeti'l-kübrâ* (*Menba'u usûli'l-hikme* içinde I ve IV. risâleler) adlı risâleleri eserde geçen bazı pratik uygulamaları içermektedir.

Şemsü'l-ma'ârif'in Doğu'da ve Batı'da havas ilimlerine dair yazılan eserler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Eserdeki cevr ile ilgili açıklamalardan derlenen bir risâle İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilmiştir (*El²* [İng.], II, 375-377). Esere *Şemsü'l-âfâk* adlı bir nazîre yazan Abdurrahman el-Bistâmî (ö.

858/1454), *el-Fevâ'ihu'l-miskiyye fî'l-fevâtihî'l-Mekkiyye* adlı bu kitabında *Şemsü'l-ma'ârif* ile *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi mezcetmiştir. İbnü'l-Hâc et-Tilimsânî'ye nisbet edilen, ancak ona aidiyeti şüpheli olan *Şümûsü'l-envâr ve künûzü'l-esrâr*'ı Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *Risâletü's-şifâ' fî advâi'l-vebâ'sı*, Ebû Sâlim en-Nasîbî'nin *Dürrü'l-munazzam fî's-sirri'l-a'zam*'ı, Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin *Kenzü'l-havâs ve Keyfiyyet-i Celb ve Teshîr*'i (İstanbul 1322, 1341) *Şemsü'l-ma'ârif*e dayalı çalışmalar arasında zikredilebilir. Vefk ilminin Avrupa'ya Bûnî vasıtasıyla geçtiği, Bizans âlimi Manuel Moscopoulos'un 1300'lü yıllarda vefklere dair yazdığı kitapta *Şemsü'l-ma'ârif*'ten esinlendiği, H. P. Lovecraft'ın hayalî kitabı *Necronomicon*'un *Şemsü'l-ma'ârif* ile, aslı Mecrî'ti tarafından *Gâyetü'l-hakim* adıyla yazılıp 1256'da Kral X. Alfonso'nun sarayında Latince'ye çevrilmiş *Picatrix* kitabından ilhamla kaleme alındığı Batılı çağdaş okkültist akımlarca iddia edilmiştir (<http://danharms.wordpress.com/2009/01/19/is-the-shamsal-maarif-the-necronomicon/>). Kitap Doğu'da Hurûflilik, Batı'da New Lettrist International hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. *Şemsü'l-ma'ârif*'i Batı bilim çevrelerine Wilhelm Ahlwardt tanıtmış, bunu W. Ahrens, Jan Just Witkam, Tevfik Fehd, Pierre Lorry'nin çalışmaları takip etmiştir (bk. bibl.). Eserdeki bilgilere dayanarak Bûnî hakkında Muhammed el-Gevherî (*Die Gottesnamen im Magischen Gebrauch in den al-Bunî zugeschriebenen Werken*, Bonn 1968) ve Edgar Walter Francis (*Islamic Symbols and Sufi Rituals for Protection and Healing: Religion and Magic in the Writings of Ahmad ibn Ali al-Bunî* (d. 622/1225), University of California, Los Angeles 2005) tarafından doktora çalışmaları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Şemsü'l-ma'ârif*'i'l-kübrâ, Beyrut, ts. (el-Mektebetü's-sekâfiyye); a.mlf., *Menba'u usûli'l-hikme*, Kahire 1979; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ülûm*, II, 233; *Keşfü'z-zunûn*, I, 413; Toufic Fahd, *La divination arabe*, Leiden 1966, s. 231-232, 237-238, 243; a.mlf., "La magie comme "source" de la sagesse, d'après l'oeuvre d'al-Bûnî", *Res orientales*, XIV, Paris 2002, s. 61-108; a.mlf., "Djafir", *El²* (İng.), II, 375-377; M. Ullmann, *İslâm Kültür Tarihinde Maji* (trc. Yusuf Özbek), İstanbul 1994, s. 310-311; E. W. Francis, *Islamic Symbols and Sufi Rituals for Protection and Healing: Religion and Magic in the Writings of Ahmad ibn Ali al-Bunî* (d. 622/1225) (doktora tezi, 2005), University of California, s. 97-119; J. J. Witkam, "Gazing at The Sun, Remarks on the Egyptian Magician Al Bûnî and His Work", *O ye Gentlemen: Arabic Studies on Science and Li-*

terary Culture in Honour of Remke Kruk (ed. A. Virolijk – J. P. Hogendijk), Leiden 2007, s. 183-199; W. Ahrens, "Die magischen Quadrate al-Bûnî's", *Isl.*, XII (1922), s. 157-177; J. Ruska, "Die Alchimie ar-Razi's", a.e., XXII (1934), s. 307-310; P. Lory, "La magie des lettres dans le Šams al-Ma'ârif d'al-Bûnî", *BEO*, XXXIX-XL (1989), s. 97-111; Hikmet Tanyu, "Büyü", *DİA*, VI, 501; Metin Yurdağur, "Cefr", a.e., VII, 215; İlyas Çelebi, "Muska", a.e., XXXI, 267; A. Dietrich, "al-Bûnî", *El² Suppl.* (İng.), s. 156.

SEMİH CEYHAN

ŞEMSÜ'L-ULÛM

(شمس العلوم)

Neşvân el-Himyerî
(ö. 573/1178)

tarafından hazırlanan
Arapça ansiklopedik sözlük
(bk. NEŞVÂN el-HİMYERÎ).

ŞEMSÜLMEÂLÎ

(bk. KÂBÛS b. VEŞMGİR).

ŞEM'ÛN b. ZEYD

(bk. EBÛ REYHÂNE).

ŞEN, Bimen

(1873-1943)

Türk müzikisi bestekârı
ve hânendesi.

Bursa'da doğdu. Kaspar Dergazaryan adlı bir Ermeni rahibinin dördüncü oğludur. Babası, annesi ve kardeşleri müzikle meşgul olduklarından bir müzik ortamında yetişti. 1884 yılı başlarında Bursa'ya gelen Hacı Ârif Bey'in onu dinleyip sesini beğenmesi üzerine İstanbul'a gitmesini tavsiye etti. Ailesinin karşı çıkmasına rağmen on dört yaşında İstanbul'a gidecek bir Ermeni bankerin yanında çalışmaya başladı. Bir müddet sarraflık yaptıysa da hânendeliği devam ettirdi. Okuyuşu Atatürk tarafından beğenilince zaman zaman Ankara'ya ve Dolmabahçe Sarayı'na çağrılarak buralarda düzenlenen müzik icralarına katıldı. "Yüzüm şen hâtıram şen meclisim şen mevkîim gülşen" mısrayla başlayan kürdili-hicazkâr makamındaki şarkısının çok rağbet görmesi üzerine Şen soyadını aldı. Yahya Kemal'in bestelenmesi için Varşova'dan gönderdiği, "Mevsim sonu yas bağladı gülşen yanımızda" mısrayla başlayan dürtlüğe yaptığı beste (acem-kürdî şarkı) dolayısıyla Süleyman Nazif'in söylediği, "Ebedî nâzımdır san'atı feryâdımı-

zın / Öperiz ağzını hep Bîmen üstadımızın" beyti dönemin sanat çevrelerindeki yerini göstermesi bakımından anlamlıdır. 26 Ağustos 1943 tarihinde İstanbul'da ölen Bimen Şen, Feriköy Ermeni Mezarlığı'na defnedildi.

Bestelediği eserlerin yanı sıra hânendeliğiyle de tanınan Bimen Şen düzenli bir mûsiki eğitimi almamış, sekiz yaşlarında Bursa Ermeni Kilisesi'nde ilâhi okumaya başladığı sıralarda sesinin güzelliği ve mûsikiye olan kabiliyetiyle dikkati çekmiştir. Onun okuyacağı günler kiliseyi Ermeniler'den çok mûsiki meraklısı hâfızların doldurduğu söylenir. İlk meşkini Hacı Ârif Bey'den almasının ardından Hagopos Kılıyan ve Lemi Atlı'dan gördüğü mûsiki dersleriyle kendini yetiştirmiştir. Onun mûsiki-deki gelişiminde Rahmi Bey, Hânende Nedim Bey, Tanbûrî Cemil Bey, Neyzen Aziz Dede, Kanûnî Hacı Ârif Bey, Şevki Bey ve Hacı Kirâmî Efendi gibi mûsiki üstatlarının önemli katkıları vardır. Şöhreti ve besteleri I. Dünya Savaşı ve onu takip eden Mütareke yıllarından itibaren yayılmaya başlamıştır.

Bimen Şen ileri yaşlarına kadar hânendeliği devam ettirmiş, bu arada pek çok plak doldurmuştur. Bilhassa bestelediği şarkılarla bu formun önde gelen bestekârları arasında yer almıştır. Hacı Ârif Bey ve Rahmi Bey'in geleneksel üslûbunu benimsemesine rağmen onları taklit etmeyerek kendine has bir tarz ortaya koyduğu şarkılarında sağlam bir teknik yapının üzerine kurulu parlak üslûbu dikkati çeker. İlhamını daha çok güftenin kuvvetinden aldığı ve çoğunlukla gece yarısı beste yaptığını söyleyen, herhangi bir mûsiki aleti çalmayan ve nota öğrenmeyen Bimen Şen'in 1000 civarında eser bestelediği söylenir. Şarkılarının çoğunu üdi Arşak Çömlekçiyen ve Aleko Bacanos notaya almıştır. Günümüze 250'ye yakın eserinin ulaşması yüzlerce eserinin notaya alınmamasıyla açıklanabilir. Hemen tamamında sevgi ve tabiat temalarının işlendiği besteleri halen fasıl repertuarının en seçkin eserleri arasında yer almaktadır. Yılmaz Öztuna onun üç marş ve 241 şarkıdan oluşan eser listesini vermiştir (BTMA, II, 345-348). Bunlardan 220 civarındaki eserinin notası Şamlı İskender ve Şamlı Selim tarafından yayımlanmıştır (İstanbul, ts.).

"Bir haber ver ey sabâ n'oldu gülîstânım benim" mısraıyla başlayan acem-aşiran; "Derdimi ummâna döktüm âsumâna ağladım" mısraıyla başlayan bestenigâr; "Acaba şen misin kederin var mı?" ve "Yıllar ne çabuk geçti o günler arasında" mısra-

Bimen Şen

larıyla başlayan hicaz; "Durmadan aylar geçer yıllar geçer gelmez sesin" mısraıyla başlayan hüseyinî; "Bilirim daha sen pek küçüceksin" ve, "Dilhûn olurum yâd-ı cemâlinle senin ben" mısralarıyla başlayan hüzzam; "Yüzüm şen hâtıram şen meclisim şen mevkîim gülşen" mısraıyla başlayan kürdîli-hicazkâr; "Nereden sevdim o zâlim kadını" mısraıyla başlayan nihâvend; "Al sazını sen sevdiceğim şen hevesinle" mısraıyla başlayan sultâniyegâh ve, "Ne gülün rengini sevdim ne de bülbül sesini" mısraıyla başlayan yegâh şarkıları onun sevilen eserlerinden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 106-108; Sadun Kemali Aksüt, *500 Yıllık Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1967, s. 157-158; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 179-192; *TSM Sözlü Eserler*, tür.yer.; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 390-392; Ruşen F. Kam, "Türk Azınlık Müsikicileri -3- Nikoğos'tan Bimen Şen'e Kadar", *Radio*, sy. 70, Ankara 1947, s. 7; Münir Süleyman Çapanoğlu, "Bimen Şen", *Resimli Radyo Dün-yası*, sy. 40, İstanbul 1951, s. 3, 31; sy. 42 (1951), s. 4, 30; sy. 43 (1951), s. 3; Öztuna, *BTMA*, II, 344-348; Mehmet Güntekin, "Şen, Bimen", *DBİst.A*, VII, 159-160.

NURİ ÖZCAN

ŞEN, Hasan
(1894-1982)

Son devir kıraat âlimi.

Çankırı'nın Kurşunlu ilçesinde doğdu. Babası Hâfız Mustafa Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Daha bebekken annesi vefat edince babası Düzce'nin Pırpır köyündeki ağabeyinin yanına gitti. Hasan burada ağabeyi Ahmet ile birlikte yengeleri tarafından büyütüldü. Köyde Kur'an okumayı öğrendikten sonra ağabeyi ile beraber Çilimli'deki medreseye gönderildi. Erken yaşlarda hıfzını tamamladı. Pırpır köyünde evlenip doğan çocuğu küçükken ölünce ağabeyi Hâfız Ahmed Efendi'nin is-

rariyle onun ikamet ettiği Çevrik köyüne yerleşti ve köyün camisine fahri imam oldu. Uzun süre bu köyde oturdu ve civardan köye gelen çocuklara Kur'an okutup bir kısmına hâfızlık yaptırdı. Sekiz yıl süren askerlik görevinin bir kısmını Yemen'de, bir kısmını Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde yerine getirdi. Kıraat bilgisini iletirmek için İstanbul'a gitti ve Fatih Dülgerzâde Camii Kur'an Kursu hocası Kesikbacak İsmail Bayrı'dan kıraat-i aşere ve takrib okudu. Mısır ve İstanbul tariklerini öğrenip 16 Temmuz 1943'te icâzetnâme aldı. Ardından Düzce'ye yerleşti ve Merkez Camii'nde fahri imam-hatiplik görevine başladı. 1945 yılı başlarında Merkez Kur'an Kursu öğreticiliğine önce fahri olarak, 1 Ocak 1946 tarihinde asaleten getirildi. 1945-1951 yılları arasında yine fahri olarak yürüttüğü Düzce Merkez Camii imam-hatipliği görevine 1 Nisan 1952'de tayin edildi. 1959'da emekliye ayrılmasının ardından bu görevini 1978 yılı sonuna kadar devam ettirdi. İlki 1949'da olmak üzere birkaç defa hacca gitti. 1982 yılında kurban bayramı sabahında vefat etti ve Düzce şehir mezarlığında defnedildi.

Hasan Şen, Düzce'de otuz üç yıl devam eden Kur'an kursu hocalığı sırasında 4000'e yakın öğrenciye hâfızlık yaptırmış, başka yerlerden gelen birçok hâfız da kendisinden faydalanmıştır. Onun yanında tas-hîh-i hurûf eğitimi gören hâfız sayısının 500 kadar olduğu söylenir. Hasan Efendi Kur'an-ı Kerim'i sade bir şekilde okur, tegannîyi sevmezdi. Düzce Merkez Camii'nde her yıl mezuniyet cemiyetleri düzenler; İstanbul Fâtih Camii başıamamı Ömer Fazıl Efendi (Aköz), Yeraltı Camii imamı Üsküdarlı Ali Efendi, hocası Kesikbacak İsmail Efendi, Burhaniye Camii imamı ve Nuruosmaniye Camii başıamamlarından Hasan Akkuş ile Beyazıt Camii başıamamı Abdurrahman Gürses gibi tanınmış kurrânın bu programlara katılmasını sağlardı. Takvâsı ve mütevazî kişiliğiyle tanınan Ha-

Hasan
Şen